

KİMLİĞİN İNŞASI: DİL, İNANÇ VE TOPLUMSAL TARİH TEMELİNDE ABDAL VE ÇİNGENELER*

*Erdi DEMİR***

Öz: Bu araştırma, Abdal ve Çingene toplulukları ile ilgilidir. Abdal ve Çingene topluluklarının tarihsel süreçte konargöçer yaşam biçimine sahip olmaları; elekçilik, sepetçilik, hurdacılık ve çalgıcılık gibi benzer iş ve meslekleri icra etmeleri, fiziksel görünüm ve ten renklerinin benzer olması, sosyolojik karakteristiklerinin yakın olması Abdal ve Çingene topluluklarının sürekli karıştırılmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada Abdal ve Çingene topluluklarının birbirinden farklı sosyal gruplar oldukları tezi; dil, tarihsel bağlam, inanç ve kimlik yönünden incelenmiştir. Türkiye'nin Antalya, Kırşehir, Denizli, Mersin, Isparta, Gaziantep ve Afyonkarahisar gibi farklı şehirlerinde yaşayan Abdal toplulukları ile yapılan çalışmaların bulgu ve sonuçları betimsel olarak analiz edilmiştir. Ayrıca Çingeneler konusuyula ilgili yapılan akademik çalışmaların dil ve kimlik ilişkisine dayalı bulgularından yararlanılarak Abdal ve Çingenelerin de kendilerine özgü dillerini kıyaslama olanağına kavuşulmuştur. Alan yazında Abdal ve Çingene kavramlarının iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu kavramların birbirinin yerine kullanıldıkları bilinmektedir. Bu çalışmanın temel argümanı, Abdal ve Çingenelerin birbirlerinden farklı topluluklar olduklarını akademik ve bilimsel veriler ışığında ispatlayabilmektir. Araştırmada Abdal ve Çingene toplulukları arasında etnik, tarihsel, dil ve inanç yönünden farklılıklar olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Abdal, Çingene, kimlik, dil, inanç.

The Construction of Identity: Abdal and Gypsies in Linguistic, Religious and Social History

Abstract: The similar nomadic life of Abdal and the Gypsy communities; the fact that they perform similar jobs and follow similar professions such as sieving, basketry, scrap making and musician; they have more or less a similar physical appearance and they share sociological characteristics have led to the Abdal and Gypsy communities to be constantly confused as one community. This study claims based on linguistic differences and a study of their varied historical experience, belief and identity that the Abdal and Gypsy communities are different social groups. Anthropological research conducted on the Abdal

* Atıf Bilgisi / Citation: Demir, E. (2024). Kimliğin İnşası: Dil, İnanç ve Toplumsal Tarih Temelinde Abdal ve Çingeneler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 83-96.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Date of Acceptance: 07.09.2023-05.03.2024

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

** Dr., E-posta: edemir.akdeniz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3227-5984.

communities living in different cities of Turkey such as Antalya, Kırşehir, Denizli, Mersin, Isparta, Gaziantep and Afyonkarahisar was analyzed and compared to scholarly works on Gypsies focusing in particular on the relationship between language and identity. Although secondary literature considers the two communities as one and they identify them interchangeably, research shows that the Abdal and Gypsy languages are distinct and that they enjoy different ethnic, historical linguistic elements and beliefs.

Keywords: Abdal, Gypsy, identity, language, belief.

Giriş

Abdallar, Türkiye'nin farklı yerleşkelerinde yaşayan, kendilerine özgü kültürel değerleri, meslekleri ve yaşam tarzlarıyla bilinen bir topluluktur. Abdalların tarihsel süreç içerisinde konargöçer yaşam biçimleri, uğraştıkları meslekler, fiziksel görünüşleri ve kültürel normlarıyla Çingenelerle karıştırılabilmektedir. Yılmaz'ın (2017, s. 18) ifadesiyle geçimlerini belirli bir zanaat sunumu ile sağlayabilen, dışarı kapalı toplum yapısına sahip, genel itibarıyla endogami yani iç evlilik yapısının egemen olduğu topluluklar peripatetik topluluklardır. Abdallar ve Çingeneler toplumsal yapı itibarıyla peripatetik topluluklar olarak ifade edilebilir.

Gündelik konuşma dilinde ve halk arasında söylem olarak Abdal ve Çingene kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Abdallarla Çingenelerin aynı mı yoksa farklı topluluklara mı mensup oldukları hususu akademik bağlamda da tartışma konusu olmuştur (Özkan, 2000, s. 31; Köprülü, 2004, s. 356; Kolukırık, 2005, s. 66; Okumuş, 2005, s. 600; Ayata, 2006, s. 8; Özdemir, 2008, s. 22; Can, 2010, s. 7; Yiğiter, 2010, s. 10; Erkan, 2011, s. 232; Çakılcı, 2019, s. 93; Demir, 2023, s. 47). Kültürel pratiklerin, icra edilen iş ve meslek kollarının ve yaşam biçimlerinin benzeşmesi Abdalların Çingene olarak kabul edilmesi ve Çingene kimliğiyle anılmalarında etkili olduğu düşünülmektedir (Kolukırık ve Yıldırım, 2009, s. 147). Kimlik ise kurguya dayalı, aidiyet ve mensubiyete ilişkin toplumsal değerleri temsil edebilen bir kavramdır (Demir, 2022, s. 102). Abdallara giydirilen Çingenelik kimliği ise giydirilmiş kimlik kavramıyla açıklanabilmektedir. Giydirilmiş kimlik, yaşam çevresinin etkisiyle, değerler sistemi ve kültürel normların toplumsallaşma aşamasında ortaya çıkan, verili ve anlamlı bir kimlik türüdür (Sayan, 2021, s. 2). Dolayısıyla bir tür etiket ve yakıştırma biçiminde tanımlanabilen giydirilmiş kimlik tabirinden kasıt, kültürel bir kimliğin ifadesidir. Kültürel kimliğin oluşmasında, aile, sosyal çevre, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, inanç, eğitim, gelenek, hukuk ve yaşam tarzı gibi birçok unsurun etkili olduğu değerlendirilmektedir (Aşkın, 2007, s. 217).

Alan yazında her iki topluluğun icra edilen meslekler, sosyokültürel alışkanlıklar ve dışlanmışlıklar bağlamında birlikte anıldıkları ve karıştırıldıkları anlaşılmaktadır. Çalışmada Abdal ve Çingene kavramları bir küçümseme ya da

aşağılama tabiri olarak değil, kültürel bir kimliğin tezahürü bağlamında ele alınarak akademik açıdan sorgulanmıştır. Araştırmanın alan yazına kültürel ve akademik açıdan farklı bir düşünce biçimi geliştirebileceği öngörülmektedir.

Yöntem

Bu çalışma Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan Abdal ve Çingene topluluklarının kimlik, dil ve inançlarını konu almaktadır. Bu araştırmaya konu olan veriler, Türkiye'nin Antalya, Kırşehir, Denizli, Mersin, Isparta, Gaziantep ve Afyonkarahisar'da yapılan saha çalışmalarıyla ilgilidir. Çalışmada Demir'in (2023) çalışması başta olmak üzere Mersin (Can, 2010), Kırşehir (Ayata, 2006), Isparta (Kolukırık, 2009) ve Afyonkarahisar'da (Kolukırık ve Yıldırım, 2009), Isparta (Çapraz, 2019) ve Gaziantep'te (Özdolanbay Durak, 2022) Abdallar üzerine yapılan alan araştırmalarının bulgu ve sonuçlarından yararlanılmıştır. Ayrıca Çingenerler konusuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların dil ve kimlik ilişkisine dayalı bulgularından yararlanılarak Abdal ve Çingenerlerinde kendilerine özgü dillerini kıyaslama olanağına kavuşulmuştur.

Araştırmada söylem analizi tekniğinden yararlanılmış, veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Bunun yanında Abdal topluluğuyla ilgili yapılmış çalışmaların da bulguları kıyaslanarak paylaşılmıştır. Alan yazında Abdal ve Çingene kavramlarının iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu kavramların birbirinin yerine kullanıldıkları bilinmektedir. Bu çalışmanın temel argümanı, Abdal ve Çingenerlerin birbirlerinden farklı topluluklar olduklarını akademik ve bilimsel veriler ışığında ispatlayabilmektir. Nitekim Abdallar ve Çingenerler arasında üç temel farklılığın bulunduğu düşünülmektedir. Birincisi, Abdal ve Çingene topluluklarının stratejik durumlarda kendi aralarında konuştukları dillerinin yapı ve etimolojik olarak farklı oldukları değerlendirilmektedir. İkincisi, Abdalların ve Çingenerlerin etnisitelerinin farklı olduğu, Abdalların İran'ın Horasan bölgesinden Anadolu topraklarına göç ettikleri, Çingenerlerin ise Hindistan üzerinden dünyanın farklı bölgelerine yayılmış Hint Ari kökenli bir topluluk olabileceği değerlendirilmektedir. Üçüncüsü ise inanç kurumlarındaki farklılıklardır. Öyle ki Anadolu coğrafyasında yaşayan Abdalların Alevi Bektaşî Müslüman, Çingenerlerin ise farklı inançlara mensup olmakla birlikte, bir kısmının Sünnî Müslüman az bir kısmının da Alevi Bektaşî Müslüman oldukları değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla Abdal ve Çingene toplulukları arasında etnik, dilsel ve inançsal pratikler bağlamında farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Alan yazında Abdal ve Çingenerleri kültürel, tarihsel ve inanç yönünden inceleyen çalışmalar bulunmakta ise de sosyolojik ve yapısal farklılıkları vurgulayan çalışmaların nicel olarak az olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çalışmanın alan yazına belirli bir düşünce biçimi, kavrayış ve anlam kazandırabileceği, düşünce zenginliği oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Abdal İsminin Anlamı ve İçeriği

Abdal kelimesi gündelik yaşamda, atasözlerinde halk arasında sıklıkla kullanılabilir. Bu kelime birden çok anlama gelebilecek şekilde kullanılmakla birlikte kültürel, tasavvufi ve tarihsel bir içeriğe sahiptir. *Abdal*, tasavvufi söylemde ahlaken olgunluğa ulaşmış, yoksul insanlara yardım etmeye kendisini adanmış, yardımsever, ihtiyar ve derviş anlamlarına gelebilmektedir (Okumuş, 2005, s. 599). *Abdal* kelimesi, Arapça *Bedil* kelimesinin çoğulu olmakla beraber değiştirmek, takasta kullanmak ve temsil etmek gibi anlamlara sahip bir kelimedir. Aynı zamanda yoksul, perişan ve yaşlı dilenci gibi anlamları karşılayan *Abdal* kelimesi tasavvufi bir derinliğe sahiptir (Devellioğlu, 2013, s. 4).

Abdalların isimleri, Haydarîlik¹ ve Kalenderîlik² gibi dinsel hareketlerle anılmıştır (Köprülü, 2004, s. 339; Güzel, 2011, s. 49; Saruhan, 2012, s. 12). XII. yüzyılda İran’da Cemaleddin Savî adında bir derviş tarafından temelleri atılan Kalenderîlik, Anadolu sahası ve İran’da taraftar bulmuş dinsel bir akımdır. Toplumsal sisteme uymayan, toplumsal yaşamın kurallarına karşı çıkan ve bunu davranışları ile belli eden Kalenderîler, yarı çıplak şehir şehir gezmekte olup; sakal, saç ve kaşlarını kazıtarak dünya sıkıntılarından kurtulduğuna inanmaktadırlar (Birdoğan, 1990, s. 106; Ocak, 2016, ss. 31-40; Aksüt, 2021, s. 91). Mal ve mülk sahibi olma, ekonomik fayda sağlama, lezzetli yiyecekler ve içeceklerden ziyade azla yetinmeyi kendine ilke edinme Kalenderîlerin bazı özelliklerindedir. Ocak (2016, s. 139) Cemaleddin Safi’nin “Pîr-i Abdal” unvanını taşıdığına dikkat çekmiş, Kalenderîlik ile Abdalların iç içe geçmiş tasavvufi ve toplumsal yapılarına vurgu yapmıştır. Gölpınarlı (2008, s. 88) Kalenderîlik, Haydarîlik ve Abdalan-ı Rum olarak anılan birçok toplumsal zümreyi inanç bakımından birbirinden ayırt etmenin zor olduğunu, dinsel ve kültürel karakteristiklerinin birbirine çok yakın bulunduğunu aktarmıştır.

Demiray’a göre (1994, ss. 207-208) *Abdal* ismi, dilenci, gezgin, ihtiyaç sahibi, yaşlı derviş gibi anlamlarda kullanılabilir. Bu bağlamda Abdallar üzerinde çalışmalarda bulunmuş Köprülü (2004, ss. 333-334) Farsça’da *Abdalan* olarak kullanılan *Abdal* kelimesinin 12. ve 14. Yüzyıllarda İran sahasında yazılmış edebî

¹ Melamiliğin bir kolu olmak üzere XII. Yüzyılda kurulmuş bir tarikattır. On iki İmama bağlı olmakla birlikte Seyyit Kutbettin Haydarî liderliğini kabul etmekte idirler (Hançerlioğlu, 1975, s. 230).

² Kalenderîlik, Melamiliğin (tasavvuf anlayışına karşı çıkan tasavvuf düşüncesi) bir kolu olmak üzere kim tarafından kurulduğu net bilinmemektedir. Dünya mal ve mülküne önem vermemekle bilinen Kalenderîlik anlayışı ilahi aşka acı çekmek ve sabretmekle erişilebileceğine inanmaktadır (Hançerlioğlu, 1975, s. 293). Yoksul bir şekilde yaşamayı kendilerine vazife bilen Kalenderîlik tarikatı mensupları yaratılan her bir varlık ve cismin yaratıcından bir suret olduğunu kabul etmekte idirler. Bu sebeple yaratılan her bir varlıkta bir güzellik ve olgunluk bulunmaktadır.

çalışmalarda yaşlı derviş anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca Abdalların sadece Türkiye’de değil Türkmenistan, Afganistan ve Azerbaycan gibi ülkelerde yaşayan bir topluluk olduğunu, etnik köken olarak Abdalların Ak Hun Eftalit bakiyesi olabileceğini belirtmiştir (Köprülü, 2004, s. 370). 16. Yüzyılda Afganistan ve Pakistan topraklarında Avdali ya da Abdali kabilesi yaşamış olup, bu kavmin Ak Hun yani Eftalitlerin kalıntıları olabileceği değerlendirilmektedir (Köprülü, 1935, s. 24). Abdalların konuştukları dilin Türkçe olmasından hareketle güçlü ihtimalle etnisitelerinin Ak Hunlara dayandığı ve Türk olabilecekleri düşünülmektedir (Togan, 1981, s. 42).

Abdalların etnik ve dinsel yapılarının iç içe geçmesi sebebiyle alan yazında birden fazla Abdal tanımı yapılabilmektedir. Bu bakımdan Çakılcı’nın (2019) Abdallar konusundaki bakış açısı ve tanımlamasının oldukça işlevsel olduğu düşünülmektedir. Çakılcı (2019, s. 92) üç farklı Abdal tanımı yapılabileceğini belirtmektedir. Birincisi, tasavvufi bağlamda gönlünü Allah aşkına adanmış, iyilik ve yardım yaparak Allah’ın rızasını kazanabileceğine inanan Abdaldır. İkincisi, Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade’nin belirttiği üzere Batı Anadolu ve Balkanların Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında etkin rol almış, dinsel bir zümre olan Abdalan-ı Rum yani Anadolu Abdalları zümresidir. Abdal Musa, Geyikli Baba, Otman Baba, Postınpuş Baba, Abdal Murad ve Kumral Abdal Anadolu Abdalları olarak anılan bu zümreye mensup kimselerdir. Üçüncü tanım, bu araştırmanın konusunu oluşturan tarihsel olarak bir Türk topluluğu olarak kabul edilen, etnik kökenlerinin Ak Hun Eftalitler’e dayandığı düşünülen, Türkçe konuşan, Alevilik Bektaşilik inancına sahip Abdallar topluluğudur.

Üçüncü tanımda yer alan Abdalların, birinci ve ikinci tanımda yer alan Abdal tanımlamalarından farklı olduğu değerlendirilmekte, Abdal topluluğunun Abdalan-ı Rum zümresinin doğrudan devamı olduğu ön kabulü ve düşüncesi akademik şekilde ispatlanamamaktadır. Toponomi ve coğrafi yerleşke isimleri bakımından benzerlikler bulunmasına karşın içerisinde *Abdal* isimbarındıran köy ve kasaba isimlerinden hareketle bu insan yerleşmelerinde Abdal topluluklarının yaşadıkları söylenememektedir. Anadolu’nun farklı şehirlerinde yaşayan Abdallar Konya civarında *carcar* ve *elekçi*, Ege yöresinde *teber*, Gaziantep ve Adıyaman yöresinde *gövende*, Antalya civarında *teyzeoğlu* ya da *zeytinköylü* şeklinde anılmaktadır (Birdoğan, 1990, s. 224; Gülçiçek, 2003, s. 88; Demir, 2023, s. 64).

Tarihsel Farklılık Bağlamında Abdal ve Çingene

Abdal ve Çingene toplulukları arasındaki temel farklılıkların başında Abdal ve Çingenelerin tarihsel kökenleri konusu gelmektedir. Alan yazında ve saha çalışmalarının neredeyse tamamında Abdalların Horasan adı verilen ve İran toprakları içinde yer alan bölgeden Anadolu’ya göç ettikleri bilgisi paylaşılmaktadır (Atabeyli, 1934, s. 113; Ülkütaşır, 1968, s. 251; Andrews, 1992,

s. 95; Yalman, 1993, s. 18; Gürsoy, 2006, s. 9; Özdemir, 2008, s. 21; Can, 2010, s. 22; Erkan, 2011, s. 229; Bakırcı, 2019, s. 12; Çapraz, 2019, s. 69; Mesci, 2022, s. 96; Özdolanbay Durak, 2022, ss. 1-9; Demir, 2023, s. 49).

Abdallarla ilgili Mersin’de yapılan halkbilim çalışmasında (Can, 2010, s. 47), Atabeyli Naci Bey’in Antalya Zeytinköy’de yapmış olduğu etnografik çalışmasında (Atabeyli, 1934, s. 113), Demir’in (2023, s. 142) Antalya’da (Finike, Manavgat, Serik ve Muratpaşa) gerçekleştirmiş olduğu kültür analizi çalışmasında görüşme yapılan Abdallar, Horasan bölgesinden atalarının Oğuzların Begdili Boyu ile Anadolu topraklarına göç ettiklerini belirtmeleri anlamlıdır. Elekçilik, sepetçilik, çalgıcılık, hurdacılık ve toplayıcılık gibi meslekleri icra etmeleri, yaşam biçimi bakımından sosyolojik benzerliklere sahip Abdal ve Çingenelerin farklı tarihsel geçmişe sahip oldukları değerlendirilmektedir. Demir’in (2023, s. 195) Abdallar üzerine yürütmüş olduğu çalışmasında Çingenelerin Hindistan’dan dünyaya yayılmış bir topluluk oldukları, Abdalların ise Horasan’dan Anadolu’ya geldikleri değerlendirilmektedir. Güzelbey (1972, s. 22) Abdallarla Çingenelerin soy ve davranış bakımından birbirinden farklı olduklarını savunmaktadır.

Çingenelerin, V. Yüzyıl ile XI. Yüzyıl arasında Hindistan üzerinden Ortadoğu’ya İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu topraklarına göç etmiş bir topluluk oldukları değerlendirilmektedir (Berger, 2000, s. 9; Özkan, 2000, s. 21). Bu göçler büyük kitleler halinde değil, küçük gruplar şeklinde gerçekleşmiş olup, Hindistan’dan farklı coğrafi alanlara dağılmıştır. Avrupa’ya XIV. yüzyılda yayıldıkları tahmin edilen Çingeneler farklı isimlerle anılmışlardır (Özatesler, 2013, s. 15). Anadolu coğrafyasında yaşayanlar *Romen*, *Roman*, Güney Doğu Anadolu’da yaşayan Çingeneler *Dom*, Kuzey’de yaşayanlar *Lom* olarak anılmışlardır (Kolukırık, 2006, s. 20). Kuzey Hindistan üzerinden Ortadoğu ve Balkanlar’a yayıldığı düşünülen Çingeneler, konargöçer bir topluluktur. Net olarak hangi gerekçelerle göç ettikleri bilinmeyen Çingenelerin tahminen 900’lü yıllarda Hindistan’dan göç ettikleri değerlendirilmektedir. Çingeneler, İran’da *Luri*, Ermenistan’da *Boşa*, Avrupa’da *Rom*, Mısır’da *Kipti* ve *gipsi* gibi ifadelerle anılmışlardır (Aksüt, 2021, s. 155).

Özkan (2000, s. 10) Çingenelerin antropolojik ve fiziksel özellikleri bakımından Hint kökenli bir topluluk olduğunu, konuştukları dil yapısı itibarıyla da Abdallardan farklı olduklarını belirtmiştir. Anadolu sahasındaki Çingenelerin Artvin, Erzurum, Gümüşhane ve Sivas yörelerinde “poşa” Adana’da “cono”, Trakya yöresinde “roman”, Ankara ve Konya çevresinde “elekçi” şeklinde anılmaktadırlar. Abdallar ise Konya ve çevresinde “carcar”, Batı Anadolu’da “Teber”, İstanbul Kuştepe semtinde “Kayserililer” (Yılıgür, 2017, s. 11), Antalya’da “zeytinköylü” ya da “teyzeoğlu” şeklinde anılmaktadırlar (Demir, 2023, s. 117). Esasen Abdal ve Çingenelere bu sıfat ve tanımlamaların yakıştırılmasında bu toplulukların konargöçer olması, yaşadıkları sosyal çevrenin

kültürel değerleri, bu grupların mesleki tercihleri ve sosyoekonomik durumlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durumun yanında tarihsel kaynaklar Çingenelerin Hindistan üzerinden dünyanın farklı bölgelerine yayılmış bir topluluk olduğu görüşünde birleşmektedir (Önen, 2013, s. 609; Alp, 2015, s. 5; İlhan ve Fırat, 2017, s. 267). Nitekim Abdallar ve Çingeneler konusunda farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar her iki topluluğun arasında bir benzerlik bulunmasına karşın farklı tarihsel perspektiflere sahip olduklarını yansıtmaktadır.

Dilsel Farklılık Temelinde Abdal ve Çingeneler

Dil, bir topluluğun kendine özgü iletişim aracıdır. Bir toplumun kimliğini oluşturan en güçlü unsurlardan olan dil aynı zamanda diğer topluluklardan farkındalık oluşturabilmektedir. Dil birliği, bir topluluğun kültürel olarak değerlerini, sosyal alışkanlıklarını, deneyimlerini yaşatabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Kaplan, 1989, s. 187). Konuşulan dil bakımından Abdal ve Çingeneler arasında bir beraberliğin söz konusu olmadığı anlaşılabilmektedir.

Abdallar, Farsça'nın etkilerinin görülebildiği Teber ya da Abdal dilini konuşabilirken Çingeneler Romanes ya da Romanis adı verilen farklı dil konuşabilmektedir (Can, 2010, s. 16). XX. Yüzyılın başında Doğu Türkistan'da yapılan incelemelerde Abdalların Aynu ya da Eynu isimli bir dil konuşabilen ve kendi aralarında Uygur Türkçesi konuşabilen bir topluluk olduğundan bahsedilmektedir (Gülççek, 2003, s. 84). Aynu ya da Eynu dili, Farsça kelimeleri de içinde barındıran bir yapıya sahip olup, bu kelimelerin kültürel etkileşim, ekonomik ilişkiler, evlilik ve komşuluk ilişkileriyle Aynu diline girdiği değerlendirilmektedir (Demir, 2023, s. 44). Etimolojik ve semantik açıdan Abdalların konuştukları dildeki isim, sıfat, sayı vb. unsurların çingenelerin kendi aralarında konuştukları dilden farklı oldukları söylenebilir. Nitekim yapılan araştırmalar Çingenelerin dilinin Hint Avrupa dil grubundan olduğunu, bu dilin eski Hindistan Sanskritçe'sinin karakteristik dil özelliklerini taşıdığını göstermektedir (Berger, 2000, s. 10; Özkan, 2000, s. 69).

Tablo 1. Abdal ve Çingene Dillerine Ait Örnek Kelimeler³

Örnek	Abdal (Teber) Dili	Çingene (Romanes) Dili
Ekmek	Persit	Maro/Mara
Yemek	Kaylım	Hamos
Et	Göş	Mas
Gitmek	Halık	Ca
İnek	Mengey	Nişka/Guruv
Para	Yeken	Paros
Su	Av	Bay
Gelmek	Genlemek	Haydi
Düğün	Teber	Pav
Anne	Ana	Mıday
Ağaç	Gabadayı	Kaş
Ayakkabı	Peçik	Çirak
Baba	Abı	Dado
Erkek çocuk	Navta	Çavo
Eşek	Geder	Hair
Keçi	Çavra	Buzni
Bıçak	Ker	Çuri
Uyumak	Nımıslamak	Suv
Yürümek	Iskıtmak	Pravala
Polis	Civli	Zarbo

³ Bu tablonun hazırlanmasında Özkan (2000, ss. 74, 76), Kolukırık (2004, ss. 216, 220) ve Demir'in (2023, s. 190) çalışmalarından yararlanılmıştır.

Abdal ve Çingenerin gündelik konuşma kalıpları arasında sıklıkla kullanılan ve örnek teşkil etmesi açısından paylaşılan kelimeler arasında dil birliği açısından ilişki kurmanın oldukça zor olduğu görünmektedir. Esasen Andrews (1992, ss. 92-95) Abdalların stratejik olaylar karşısında kendi içlerinde konuştukları bu dilin etimolojik açıdan değerlendirildiğinde Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğunu, bir kısım kelimelerin de Latince kökenli olduğunu belirtmiştir. Konuşulan dilin farklı olması, Abdal ve Çingenerin farklı etnik ve tarihsel bağlamda farklı topluluklar olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Bu durumun yanında Abdal topluluklarının Türkmenistan, Azerbaycan, Afganistan, Doğu Türkistan ve Türkiye gibi ülkelerde yaşadıkları bilinen bir grup olması dilin menşei açısından düşünülmeye gereken bir husustur.

Yukarda yer alan kelime örnekleri ile Demir'in (2023, s. 184) Antalya özelinde yaptığı çalışmasında sahadan toplanan verilerin uyumlu olduğu göze çarpmaktadır. Sıfat ve isimlere –mek ve –mak mastar eki getirilerek eylem haline dönüştürülen bu kelimeler, Abdallar tarafından hane içinde ya da kamusal alanda kendi aralarında grup içinde kullanılan bu dil, sözlü kültürel aktarımlarla, grup içi evliliklerle gelecek nesillere aktarılabilmektedir. Gerek Çingene gerek Abdal yani Teber dilinin tamamen arı ve korunmuş olduğunu söyleyebilmek güçtür. Mezarıcıoğlu (2010, ss. 134-137) Mısır'da yaşamış Çingenerin dilinin Arapça'dan, Orta Asya'da yaşayan Abdalların ise Özbek ve yerel dillerin ses ve morfolojik özelliklerinden etkilenecek harmanlandığını belirtmiştir.

İnanç Farklılığı Temelinde Abdal ve Çingene

İnanç kurumu, dil ve etnisite gibi kültürel kimliği oluşturan güçlü dayanak noktalarından birisidir. Yapılan alan çalışmalarında Abdalların kendilerini tanımlama ve sunma noktasında Alevilik ve Bektaşilik inancını ön plana çıkardıkları görülürken, kendilerini Çingenerden ayıran en farklı özelliklerinin inanç yönünden kaynaklandığını belirtmektedirler. Mersin'in Anamur İlçesi Kalınören Mahallesi'nde yaşayan Abdallar, Alevi Bektaşi olduklarını belirtmişler, Roman olarak anılan Çingenerin ise Sünni Müslüman olduklarını ve kendilerinden farklı bir grup olduklarını aktarmışlardır (Can, 2010, s. 33).

Kırşehir'de Abdalların dinsel hayatları üzerine yapılan bir araştırmada Abdalların kendilerini tanımlama bağlamında Alevilik ve Bektaşilik referanslarına başvurduğunu, Abdalların kapalı topluluk olmaları ve geleneksel, toplumsal normların etkisiyle evlilik ve eş seçimi konusunda Sünni Müslümanlarla evliliklerine onay vermedikleri bulgusuna ulaşılmıştır (Ayata, 2006, s. 108). Antalya'da yaşayan Abdalların kültürel yaşamları hakkında yapılan başka bir alan araştırmasında, görüşmeciler bireyler Abdalların Çingenerden en önemli farklarının Alevi Bektaşi olmaları olduğunu, Çingenerin ise Sünni Müslüman olduklarını ifade etmişlerdir (Demir, 2023, ss. 130-142).

Köprülü (2004) Abdal topluluğunun Alevilik Bektaşilik inancına sahip olduğunu belirtmiş, Atabeyli Naci Bey'in Antalya Zeytinköy'de gerçekleştirmiş olduğu etnografik çalışmaya atıfta bulunmuştur. Buna göre Zeytinköy'de yaşayan Abdallar Karayağmurlu Ocağı talipleri olup, Alevilik ve Bektaşilik inancına mensuptur. Bir kolu Antalya Finike Yuvalı Köyü'nde bulunan Karayağmurlu Ocağı'na mensup Abdalların diğer kolu ise Konya'da yaşamaktadır. Muharrem ayında Hz. Hüseyin için yas tutan Abdallar arasında Şah İsmail Hatai, Abdal Musa, Veli Baba ve Hacı Bektaş Veli gibi Alevilik ve Bektaşilik inancında önemli yere sahip kimselere büyük saygı besledikleri gözlemlenmiştir. Bunun yanında Zeytinköy'de yaşayan Abdallar arasında Çingenelerin dilini konuşabilen kimselere rast gelinmemiştir (Köprülü, 2004, s. 356). Abdalların cem yaptıkları, düşkünlük ve musahiplik gibi sosyokültürel kurumlara sahip olduğunu belirten Naci Bey, Abdalların kapalı bir topluluk olduğunu, musahiplik kurumunun Alevilik Bektaşilik inancına sahip Abdal topluluğu içinde birlik ve dayanışmayı sağlayabilen bir işleve sahip olduğunu ifade etmiştir (Atabeyli, 1940, s. 210).

Türkiye'deki Çingenerler, Doğu ve Güney Doğu'da yaşayan Dom, Kuzey'de yaşayan Lom ve Batı Anadolu ve Trakya'da yaşayan Rom yani Romanlar şeklinde ifade edilebilmektedir. Türkiye'de yaşayan Çingenerlerin büyük bir bölümü Sünni Müslüman olup, Sünni Müslüman olmayan Çingene grupları ise azınlık olarak ifade edilebilecek durumdadır (Marsh, 2008, ss. 19-26).

Fonseca (2002, s. 127) Arnavutluk'ta yaşayan Çingenerlerin toplumsal tarihi ve yaşayışlarını konu alan çalışmasında, Arnavutluk'ta yaşayan Çingenerlerin, Sünni Müslüman olduklarını belirtirken Bulgaristan'da yaşayan Romanların da aslen Türk ve Çingene olduklarını saklamaya çalıştıklarını anlatmıştır. Hatta Romanya'da Bükreş yakınlarında yaşayan Çingene gruplarından bahseden araştırmacı, Türk olan Çingenerlerin Müslüman sayıldığını diğer bir ölçütün ise şalvar giymek olduğunu belirtmiştir. Şalvar giymiş olan Çingenerlerin güçlü olasılıkla Türk ve Müslüman kabul edildiğini vurgulamıştır (Fonseca, 2002, s. 209).

Özateşler (2012, s. 236) Türkiye'de Çingenerlerin Sünni Müslüman ve Türk olmalarının ulusal kimliklerinin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında inanç bakımından Çingenerlerin büyük bir çoğunluğunun Sünni Müslüman olduklarını belirtirken İstanbul'da azınlık bir Çingene grubunun Alevi Müslüman olduklarını ifade etmiştir (Özateşler, 2012, s. 61). Özkan (2000, s. 104) Türkiye'deki Çingenerlerin büyük çoğunluğunun Sünni Müslüman olduklarını, konargöçer durumda bulunan Çingenerlerin ise Alevi Bektaş Müslüman olduklarını ifade etmiştir. Özkan'ın (2000) veri ve ifadelerinin şüpheli ve tutarsız olduğu düşünülmektedir. Nitekim araştırmacı Türkiye'de Çingenerlerin yaşadıkları yerleşim birimlerinden bahsederken Antalya Zeytinköy'de 3.000 Çingene nüfusunun yaşadığını iddia etmiştir (Özkan, 2000, s. 39).

Oysaki Atabeyli (1940) ve Demir'in (2023) Antalya özelinde Abdallar üzerine yapmış olduğu kültür analizi alan çalışmalarında Zeytinköy'de yaşayanların Çingene değil, Abdal oldukları, Abdalların kesin bir dille Çingenelik isnadını reddettikleri, kendi hanelerinde Çingenerin dilini bilen kimsenin bulunmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Hatta Demir'in (2023, s. 65) çalışmasında Zeytinköy'de yaklaşık 900 hane ile Abdalların 4.000 nüfusa sahip oldukları, Zeytinköy 'ün Antalya'da en kalabalık Abdal nüfusuna sahip yerleşkesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlâveten Abdallar açısından Alevi Bektaşilik inancının güçlü bir kimlik oluşturuvcu unsur olduğu, görüşme yapılan Abdalların kendilerini Alevi Bektaşî Müslüman olarak tanımladıkları anlaşılmıştır.

Sonuç

Abdal ve Çingene topluluklarının tarihsel süreçte konargöçer yaşam biçimine sahip olmaları, elekçilik, sepetçilik, hurdacılık ve çalgıcılık gibi benzer iş ve meslekleri icra etmeleri, fiziksel görünüm ve ten renklerinin benzer olması, sosyolojik karakteristiklerinin yakın olması Abdal ve Çingene topluluklarının sürekli karıştırılmasına sebep olmuştur. İncelemede Abdal ve Çingene toplulukları arasında etnik, tarihsel, dil ve inanç yönünden farklılıklar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmada Abdal ve Çingene toplulukları hakkında saha çalışması bulgularından yararlanılarak geniş çerçevede bu iki topluluk arasındaki benzerlik ve farklılıklar betimsel olarak yorumlanmıştır. Toplulukların nasıl tanımlandıkları kadar kendilerini nasıl tanımladıkları da son derece önemlidir. Abdal toplulukları ile ilgili yapılan dinsel, sosyolojik, felsefî, müzikbilim ve antropolojik çalışmalar, Abdalların İran'ın Horasan bölgesinden Anadolu topraklarına göç ettiklerini teyit etmektedir. Çingenerin ise Hint kökenli bir topluluk oldukları, Abdallardan farklı bir etnisite ve toplumsal tarihe sahip oldukları anlaşılmıştır.

Abdal ve Çingene topluluklarının stratejik konu ve durumlarda kendi aralarında konuştukları dil ve kelimeler kıyaslandığında konuştukları dilin farklı oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim dil, bir sosyal grubu birleştiren ve o grubun toplumsal kimliğini inşa eden sosyal bir kurumdur. Konuştukları dilin farklı olması Abdal ve Çingenerin farklı toplumsal gruplar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dil farklılığını ortaya koyan bilimsel çalışmaların yok denecek kadar az olması, her iki sosyal grubun kendilerini ifade etme noktasında yetersiz kalması kimlik ve anlam karmaşasına yol açabilmektedir. Bunun yanında her iki sosyal grubun sivil toplum kuruluşlarının sosyoekonomik yapılarının zayıf olması bu grupların kendilerini tanıtmaya, farklı söylem geliştirme noktasında zayıf kalmasına sebep olabilmektedir.

Abdal ve Çingene toplulukları arasındaki önemli bir farklılık, inanç pratiğidir. Saha çalışması ve etnografik incelemeler Abdalların Alevilik Bektaşilik inancına

mensup Müslümanlar olduğunu ortaya koyarken Türkiye'deki Çingene topluluklarının *Dom*, *Lom* ve *Rom* olarak üç kısma ayrıldığını ve büyük çoğunluğunun Sünni Müslüman olduklarını ortaya koymuştur. Balkanlardan Türkiye'ye göç ettikleri düşünülen ve İstanbul'da yaşayan azınlık bir Çingene grubunun ise farklı inanca sahip olduğu anlaşılmıştır. Romanya, Bükreş'te ise Çingenelerin etnik kökenlerinin giyim kültürüyle bağdaştırıldığı, şalvar giyen Çingenelerin Türk ve Sünni Müslüman kökenli oldukları değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Abdal ve Çingene toplulukları arasında inanç yönünden farklılık olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmanın alan yazına yeni ve farklı bir bakış açısı ve düşünce biçimi katabileceği değerlendirilmektedir. Alan yazında gerek Abdal gerekse Çingene kavramları ile ilgili tanım ve kavramlar arasında anlam karmaşası mevcuttur. Bu incelemenin düşünsel ve teorik yönden katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksüt, A. (2021). *Elde Neler Var*. Ankara: Sözkese Matbaası.
- Alp, H. (2015). *Medyada Nefret Söylemi ve Çingene Toplumuna Yönelik Ayrımcı Söylemin Suça Dönüşme Süreci* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Andrews, P. A. (1992). *Türkiye'de Etnik Gruplar* (M. Küpüşoğlu, Çev.). İstanbul: Ant Yayınları.
- Aşkın, M. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Atabeyli, N. (1934). Abdallar. *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, 1(6), 111-114.
- Atabeyli, N. (1940). Antalya Tahtacılarına Dair Notlar. *Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 4, 203-212.
- Ayata, S. (2006). *Kırşehir Yöresi Abdallarının Dinî İnançları Üzerine Bir Araştırma* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi. Kayseri.
- Bakırcı, M.T. (2019). *Gaziantep Yöresi Abdallarında Geleneksel Müzik Öğrenme Sürecinin Eğitim Bilimleri Kuramları Bağlamında İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi* (M.Y. Sağlam, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Birdoğan, N. (1990). *Anadolu'nun Gizli Kültürü, Alevilik*. Hamburg: Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınevi.
- Can, D. (2010). *Mersin Abdalları Halkbilimi Araştırması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Çakılcı, D. (2019). Osmanlı Devleti'nde "öteki" Olmak: 19. yüzyılda Antalya Abdalları. B. Koçakoğlu, B. Karslı ve D. Çakılcı (Ed.), *Antalya Kitabı, Antalya'da Türk İslam Medeniyetinin İzleri* içinde (ss. 92-111). Konya: Palet Yayınları.
- Çapraz, A. (2019). *Sosyal Dışlanma Örneği Olarak Abdallar: Isparta Göktaş Köyü Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Demir, E. (2022). Orhan Pamuk'un Romanlarında Göç, Kültür ve Kimlik İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (73), 100-113.
- Demir, E. (2023). *Abdallar Üzerine Etnografik Bir Alan Araştırması: Antalya Abdalları, Kültür Kimlik ve Toplumsal Değişme* (Basılmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Demiray, K. (1994). *Temel Türkçe Sözlük* (3. bs.). Ankara: İnkılap Yayınları.
- Develliöğlü, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (30. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Erkan, S. (2011). Köçek Tipinin Uluslararası Kökeni Üzerine Bir Deneme. *Türkoloji Dergisi* 18(1), 223-240.
- Fonseca, I. (2002). *Beni Ayakta Gömün, Çingeneler ve Yolculukları* (Ö. İlyas, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2008). *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Gülçiçek, A. D. (2003). Abdallar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (25), 83-98.
- Gürsoy, Ş. (2006). *Sosyal ve Dini Yaşam Açısından Orta Anadolu Abdalları-Kırşehir Örneği* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Güzel, A. (2011). *Hacı Bektaş Velî El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzelbey, C. C. (1972). Abdallar. *Folklor*, 25, 21-25.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatler, Efsaneler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İlhan, S. ve Fırat, M. (2017). Bir İnşa Süreci Olanak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 265-276.
- Kaplan, M. (1989). *Kültür ve Dil* (6. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kolukırık, S. (2004). *Aramızdaki Yabancı: Çingeneler* (Basılmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kolukırık, S. (2005). Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 52-71.
- Kolukırık, S. (2006). Sosyolojik Perspektiften Türk (iye) Çingeneleri: İzmir Çingeneleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-24.
- Kolukırık, S. (2009). Çingene Olduğu Düşünülen Gruplarda Kimlik: Teber (Abdal) kimliği. G. Pultar (Ed.), *Kimlikler Lütfen, Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili* içinde (ss. 244-254). Ankara: Odtü Yayınevi.
- Kolukırık, S. ve Yıldırım, A. R. (2009). Kimlik inşasında söylem ve anlam ilişkisi: kocabaş abdalları örneği. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 145-158.
- Köprülü, F. (1935). *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi: Aba-Abdal Musa*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Köprülü, M. F. (2004). *Edebiyat Araştırmaları 2* (2. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Marsh, A. (2008). Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni. E. Uzpeder, S. Danova, S. Özçelik ve S. Gökçen (Ed.), *Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* içinde (ss.19-29). İstanbul: Mart Matbaacılık.

- Mesci, U. (2022). *Anadolu Müzik Hafızasını Orta Anadolu Abdalları Üzerinden Anlamak: Muharrem Ertaş İcralarının Çok Anlamlı Makamsal Analizi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Mezarcioğlu, A. (2010). *Çingenelerin El Kitabı*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2016). *Kalenderiler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik XIV-XVII. Yüzyıllar* (5. bs.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Okumuş, E. (2005). Türkiye'de Marjinal Bir Grup Olarak Abdallar. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(6), 593-626.
- Önen, S. (2013). Citizenship Rights of Gypsies in Turkey: Roma and Dom Communities. *Middle Eastern Studies*, 49(4), 608-622.
- Özateşler, G. (2012). *The Forced Discolation of Gypsy People From The Town of Bayramic, Çanakkale in 1970* (Basılmamış Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul.
- Özateşler, G. (2013). Avrupa'da Roma/Çingeneler Üzerine Sosyal Politikalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 13-34.
- Özdemir, E. (2008). *Emirdağı Musiki Geleneğinde Abdallar ve Yeni On Altı Türkü*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Özdolanbay Durak, Ö. (2022). *Gaziantep İlinde Abdalların Müzik Pratikleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi. İzmir.
- Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saruhan, Ş. (2012). *Orta Anadolu Abdalları Ses İcracılığında Register ve Şarkıcı Formantı Bulguları* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.
- Sayan, Ş. (2021). Metinsel İçerikli Anlatım Dilinde Kimlik ve Giydirilmiş Kimlik Temsili. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27(46), 1-12.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1968). Abdallar. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Dergisi*, 6(64), 251-252.
- Yalman, A. (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılıgür, E. (2017). Türkiye'de Peripatetik Topluluklar: Jenerik Terimler ve Öz Etnik Kategorizasyon Biçimleri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-25.
- Yiğiter, M. E. (2010). *Abdallarda Geleneksel Olarak Sürdürülen Müzik Öğretme-Öğrenme Süreci: Kırşehir İli Kaman İlçesi Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.